

**LA VEU DE L'ALUMNAT EN PRÀCTIQUES I DELS RECENTS EGRESSATS COM A
FONT D'INFORMACIÓ PRIVILEGIADA EN LA REFORMULACIÓ DEL PLANS
D'ESTUDIS DE MESTRE EN EDUCACIÓ MUSICAL.**

Olga Gonzàlez Mediel
(coordinadora del
Pràcticum d'Educació
Musical)
ogonzalez@ub.edu

Maria José fernàndez Biel
(coordinadora general del
Pràcticum de la Facultat)
mjfernandez@ub.edu

Josep Gustems Carnicer
(Cap de Departament)
igustems@ub.edu

Professors del Departament de Didàctica de l'Expressió Musical i Corporal de la Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona

Membres del GREMI

Eix temàtic: Experiències fora de les aules ordinàries de classe (pràcticum, mobilitat)

Resum

Dins del procés d'avaluació i optimització del plans d'estudi d'Educació musical per afrontar amb èxit les exigències del nou Espai Europeu d'Educació Superior, des del Departament de Didàctica de l'Expressió Musical i Corporal de la Facultat de Formació del Professorat de la UB hem realitzat, aquest darrers dos anys, dues investigacions consecutives i complementàries destinades a recollir la informació més valuosa des de la pròpia veu dels estudiants de l'ensenyament.

En un primer moment, el Grup de Recerca en Educació Musical i Innovació (GREMI), va portar a terme un estudi basat en l'opinió dels alumnes en pràctiques a les escoles (durant el darrer semestre d'estudis), i en l'opinió dels mestres especialistes tutors de les escoles que els acollien. L'anàlisi i la valoració de la informació recollida d'aquestes dues fonts va permetre detectar els punts forts i febles de la seva formació inicial.

En un segon moment, (en l'actualitat), es realitza un segon estudi amb la mostra corresponent a l'alumnat egressat en educació musical de la UB dels darrers tres anys.

La intenció final és la de triangular els resultats obtinguts des de les diverses fonts en els dos estudis realitzats i utilitzar aquestes opinions en discussions i reflexions per conèixer les necessitats actuals tant en l'ensenyament de la música a l'etapa d'educació primària, com en les necessitats de formació dels futurs mestres que impartiran l'esmentada matèria artística a l'escola.

Aquesta comunicació posarà l'èmfasi no tant en les conclusions dels dos treballs de recerca realitzats (interessants, bàsicament, pel propi ensenyament), sinó en el propi procés investigador tant quant el que representa que la mostra estigui formada per alumnes i ex-alumnes, com les tècniques de recollida d'informació elaborades i emprades en els estudis (i adaptables a qualsevol altre ensenyament).

COMUNICACIÓ

Introducció

La present comunicació es fonamenta en els treballs de recerca que està portant a terme el GREMI¹.

El sistema educatiu del nostre país ha estat sotmès a modificacions legislatives freqüents i tot canvi produït en l'educació obligatòria condueix de manera sistemàtica a la modificació dels plans d'estudis dels ensenyaments de mestre. En aquest sentit les modificacions més substancials en els darrers temps han estat els derivats de la Llei General d'Educació (LGE) de l'any 1970, que van marcar la incorporació dels estudis de mestre a la Universitat amb la titulació de Professor de EGB. Les directrius a seguir per a l'elaboració del consegüent pla d'estudis, la música, malgrat aparèixer, ho fa de manera molt poc significativa.

No serà fins el 1990 amb l'aprovació de la LOGSE, que es produeixen els canvis més importants, així trobem que referint-se a l'Educació Primària. És evident que aquests canvis fan necessària una renovació en la formació del mestres, les Escoles Universitàries i Facultats de Formació del Professorat han d'estructurar uns nous Plans d'estudi, això es farà a partir de les directrius generals marcades des del Ministeri en les que s'assenyala la troncalitat mínima que ha de contenir per a ser homologat, Real Decreto de 30 de agosto de 1991 (B.O.E. de 11 de octubre), i en el que en relació a la titulació de mestre en Educació Musical, es determinen un mínim de 40 crèdits destinats a matèries de l'especialitat als que cal afegir parts dels 32 crèdits assignats al pràcticum.

En l'actualitat ens trobem davant de dos fets que impliquen de nou canvis en el sistema educatiu i més concretament a l'estructura dels estudis conduents a la titulació de mestre. A l'any 2006 es va aprovar la LOE, amb les consegüents modificacions a l'ensenyament obligatori i a nivell universitari la convergència europea demana una adequació al marc EEES, amb l'aparició de dos aspectes fonamentals a l'hora de dissenyar els nous plans d'estudis: les titulacions de Grau i els crèdits europeus.

¹ GREMI. (*Grup de Recerca en Educació Musical i Innovació*) es un grup de recerca de la Universitat de Barcelona. En el desenvolupament i aplicació d'aquest treball hi han participat a més dels signants les següents investigadores: M. Eugènia Arús Leita, M. Antònia Pujol Subirà, Susana Tapia Paredes, Begonya Folch Martínez, Laia Cladellas Llargués, Almudena Ocaña Fernández i M. Luísa Reyes Lopez.

Pel que fa als estudis de mestre, aquesta adequació suposa uns canvis de perspectiva, uns estudis que demanaran als estudiants i futurs docents ser competents en un marc més ampli, és a dir saber educar no d'una manera específica a través d'una especialitat sinó utilitzar els coneixements que proporciona aquesta especialitat, concretament en el nostre camp la música, per a un desenvolupament global de la persona. La música passa a formar part de les estratègies i recursos d'aprenentatge de l'ensenyament general utilitzant els diferents sabers que ens proporciona: lògic, artístic i social.

Contràriament al que es podria pensar, que una formació generalista implica una reducció del coneixement específic, el futur mestre necessita un coneixement profund i ampli de la matèria, en aquest cas musical, per poder-la fer adaptable a qualsevol context i situació educativa. Aquesta premissa fa pensar en si els plans d'estudi que s'han de dissenyar sabran aportar aquesta formació necessària als futurs mestres.

No es pot partir de zero o del no res com si es comencés de nou, el que s'ha fet fins ara s'ha d'utilitzar i ha de servir per a les futures discussions i converses en relació a l'elaboració del nou pla. Normalment les opinions dels estudiants son poc presents, per això hem cregut important realitzar una investigació que ens aportés les seves opinions i que ens permeti diagnosticar el grau d'aplicabilitat dels aprenentatges rebuts a la universitat en el moment de posar-los en pràctica a l'escola, aplicant la recerca tan a estudiants actuals com als que ja es troben al mercat laboral i poden aportar noves dades en funció de la seva experiència

El treball s'ha realitzat en dues fases, la primera centrada en els estudiants que es troben encara a la Facultat en el darrer curs dels seus estudis i una segona a realitzar sobre els egressats dels darrers cursos.

Objectius

L'objectiu general que es pretenia en la primera recerca seria el d'analitzar els continguts de les diferents assignatures específiques que realitzen els estudiants de mestre en educació musical per tal d'obtenir dades que permetessin comparar i detectar la fiabilitat dels aprenentatges, i fer-ne una adequació i avançar una proposta de continguts encarada a que els futurs estudiants puguin arribar a ser més competents en l'ofici de mestre. La segona recerca no plantejava un objectiu tan

específic sobre el contingut de les assignatures sinó detectar, a grans trets, quina seria la situació actual dels alumnes egressats i detectar mancances en la seva formació inicial que poguessin ser també previstes en la elaboració dels nous plans d'estudi (grau).

D'aquests objectius generals se'n deriven els següents objectius específics:

- Elaborar diversos instruments d'avaluació (qüestionaris), vàlids per recollir:
 - les opinions de l'alumnat de pràctiques.
 - les opinions dels mestres-tutors de les escoles (en molts casos també ex-alumnes).
 - les opinions dels alumnes egressats dels darrers tres anys.
- Comptabilitzar i analitzar les dades obtingudes a partir dels instruments d'avaluació.
- Proposar línies de reflexió, modificació i adaptació dels programes de les assignatures (estudis actuals i futurs graus).

Metodologia

Per assolir aquests objectius es van plantejar dos ***Estudis descriptius ex-post-facto per enquesta***, entenent que seria la millor manera d'aconseguir conèixer la realitat i poder avançar propostes de canvi. Aquest model investigador és avui àmpliament emprat en el camp de les ciències socials, especialment quan un estudi pretén descriure un fenomen.

Fases del procés investigador

En els dos estudis es van establir 5 fases diferenciades:

- 1ª Fase: Revisió documental (primer estudi: gener-novembre 2007, segon estudi: desembre 2008-març 2009).
- 2ª Fase: Elaboració i validació dels instruments d'avaluació (primer estudi: desembre 2007- febrer 2008, segon estudi: març-maig 2009).
- 3ª Fase: Aplicació dels instruments i recollida de dades (primer estudi: maig-juny 2008, segon estudi: maig-juny 2009).

- 4ª Fase: Anàlisi i interpretació dels resultats obtinguts (primer estudi: juny-novembre 2008, segon estudi: juny-novembre 2009)
- 5ª Fase: Elaboració de les conclusions i difusió de resultats (primer estudi: novembre-desembre 2008, segon estudi: novembre-desembre 2009).

Mostra

D'acord amb els objectius d'aquests estudis, es va considerar recollir la informació de les fonts de dades més competents per visualitzar els punts forts i febles de la formació inicial dels mestres especialistes de música de la UB. Aquestes fonts serien, d'una banda, tot el grup d'alumnat que cursava l'assignatura Pràcticum II durant el curs 2007-2008, que es trobava a l'últim semestre (6è) d'aquests estudis. En total són uns 80 subjectes, els quals conformarien la mostra corresponent a l'alumnat. La validesa d'aquesta mostra és molt alta donat que es correspon amb la totalitat de l'alumnat que cursa aquesta assignatura i per tant es recull l'opinió de tota la població implicada i que majoritàriament han cursat totes les matèries que constitueixen els estudis de la diplomatura.

La segona mostra del primer estudi correspon a la formada pels mestres tutors d'aquest alumnat universitari en les escoles de pràctiques durant el curs 2007-2008, essent el seu perfil d'especialistes de música de primària en escoles de la província de Barcelona. El nombre de subjectes és també d'unes 80 persones. La validesa d'aquesta segona mostra rau en el fet que és aleatòria, atès que la selecció depèn de la selecció d'escoles feta per l'alumnat del pràcticum II, que desconeix *a priori* qui és el professorat especialista d'aquestes escoles.

La mostra corresponent al segon estudi està formada per tot l'alumnat egressat de l'ensenyament de mestre en educació musical de la Facultat de Formació del Professorat de la UB, en els darrers tres cursos (240 subjectes), que correspon a la totalitat de l'alumnat.

Instruments de recollida d'informació

Els qüestionaris elaborats, validats i emprats en els dos estudis entenem que resulten l'aportació més innovadora d'aquestes recerques. En el primer cas, perquè les dimensions mesurades i els ítems que es desprenien recollien exhaustivament tot el

corresponent a la formació inicial que l'alumnat havia rebut durant el seu aprenentatge, tenint present que la valoració la feien des de l'experiència en la seva estadia de pràctiques (així doncs des de la necessitat real de les aules).

A l'elaboració dels instruments de recollida d'informació, es varen establir diverses *dimensions, subdimensions i indicadors* que ens permetien plantejar les diferents preguntes i recollir la informació que conformaria les nostres variables, en cadascun dels dos qüestionaris previstos.

En primer lloc, es va preveure recollir les dades contextuals que caracteritzessin, en ambdós qüestionaris, tant als subjectes que conformaven la mostra corresponent a l'alumnat com al professorat tutor de les escoles. En els dos casos es van plantejar qüestions de caracterització personal, acadèmica i professional, essent tots els indicadors previstos referents a la formació i/o experiència docent, majoritàriament, en l'àmbit de l'educació musical. Establir aquestes variables ens permetria valorar en la justa mesura les respostes dels altres ítems corresponents a les dimensions de caire formatiu correlacionant les respostes.

Posteriorment, les dimensions plantejades en els dos qüestionaris elaborats correspondrien als 5 àmbits formatius dels estudis de mestre d'educació musical:

- *formació auditiva i llenguatge musical,*
- *formació vocal,*
- *formació instrumental,*
- *expressió i comunicació corporal amb música,*
- *cultura musical.*

En cadascun dels blocs de coneixement plantejats com a dimensions a mesurar, s'estableixen dues subdimensions que correspondrien a *continguts musicals* i *competències didàctiques*, valorats tant per l'alumnat com pel professorat tutor.

Diversos indicadors especificarien al màxim aquesta informació, ja que tenen presents tots els elements susceptibles de ser valorats tant pel professorat tutor de les escoles com per l'alumnat en pràctiques: *teoria de la música, lectura musical, escriptura musical, creació rítmica, creació melòdica, tècnica vocal, cant individual, cant en grup,*

direcció coral, improvisació vocal, creació vocal, flauta dolça, percussió escolar, harmonia aplicada, instrumentació, improvisació instrumental, creació instrumental, rítmica, dansa, improvisació corporal, creació corporal, història de la música, folklore musical, audicions musicals, tecnologies de la informació i comunicació (TIC) musicals. A més, es preveu també recollir qualsevol altre aspecte no contemplat en la proposta inicial.

El segon estudi es basa en un qüestionari que, a més de les dades generals corresponents a la seva inserció laboral, pretén descobrir les mancances que, en clau de competències, tenen els alumnes egrossats a l'hora d'aconseguir i/o desenvolupar la feina para la qual s'han preparat. També en aquest cas, en primer lloc es preveu recollir les dades contextuals que situen que caracteritzen als subjectes que conforma la mostra plantejant qüestions de caracterització personal, acadèmica i professional, essent tots els indicadors previstos referents a la formació, experiència docent i situació laboral, majoritàriament referida a l'àmbit de l'educació musical. Establir aquestes variables ens permetria valorar en la justa mesura les respostes dels altres ítems corresponents a les dimensions de caire formatiu correlacionant les respostes.

Així el qüestionari s'articula al voltant de les següents dimensions:

- *Dades acadèmiques*
- *Experiència laboral prèvia o simultània als estudis de mestre*
- *Experiència laboral una vegada finalitzats els estudis de mestre*
- *Formació posterior a la finalització dels estudis de mestre d'educació musical*
- *Grau de satisfacció dels estudis realitzats*

Per a cadascuna d'aquestes dimensions es planteja un seguit de qüestions que intenten recollir el màxim de possibilitats de resposta, amb l'objectiu d'aconseguir una informació el més acurada possible. En la darrera, s'incideix essencialment en els aspectes que ens donen informació més directa sobre la seva vivència en relació als estudis realitzats a la nostra Facultat i de forma oberta quines propostes de millora proposarien.

A l'hora de validar els instruments de recollida d'informació, havíem de tenir presents els diferents elements susceptibles de ser avaluats per aconseguir el màxim de rigor

científic en la nostra investigació. Aquests elements han estat: *la validació de contingut i la fiabilitat i validesa dels instruments*.

La validesa del contingut creiem que s'ha aconseguit, d'una banda, gràcies a la participació del grup investigador (Grup de Recerca en Educació Musical i Innovació, GREMI) en la seva elaboració, ja que totes les persones són professorat en actiu dels ensenyaments de mestre en l'especialitat d'educació musical. La prova pilot passada als dos grups de persones de les dues mostres ha ajudat també a ajustar la presentació dels instruments definitius quant al contingut i a la forma.

La fiabilitat i validesa dels instruments vénen donades per una doble via. D'una banda, la presentació dels diferents ítems en forma de resposta escalar, ajuda a donar consistència a les respostes, ja que en plantejar un estudi de tipus descriptiu on el que es demana és l'opinió dels subjectes davant les qüestions proposades, la possibilitat de gradació de les respostes i la densitat d'indicadors presentats (a banda de la possibilitat d'especificar d'altres), ens permeten abastar totes les variables possibles. D'altra banda, la validació per tres jutgesses externes al grup investigador i expertes en Metodologia d'Investigació.

Conclusions i prospectiva

Les conclusions són, en aquests moments, encara parcials, donat que el segon estudi just es troba en la fase d'aplicació, però podem donar un resum de les dades aconseguides en el primer estudi.

L'anàlisi dels resultats obtinguts es realitza a partir de dues matrius utilitzant el suport informàtic per anàlisi de dades quantitatives SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*). Les anàlisis es realitzen a partir de mitjanes, significativitat i correlacions entre dimensions.

El nombre d'estudiants que van respondre al qüestionari, finalment va ser 66. Tot seguit, presentem un resum de les conclusions extretes a partir de l'estudi dels resultats obtinguts². En general podem afirmar que la majoria d'estudiants realitza els seus estudis a continuació dels de l'ensenyament secundari, que no té assignatures

² Els resultats es poden consultar a <http://www.recercat.net/handle/2072/12709>

pendents . que està en possessió d'estudis musicals elementals o de grau mitjà i que compagina els seus estudis i treball (majoritàriament en àmbits no docents). Respecte a la formació musical i didàctica rebuda al llarg dels seus estudis a la diplomatura, els estudiants es senten força competents en *dansa, rítmica, percussió i flauta dolça*, per contra, es considerant poc competents en *Tic musicals, improvisació i creació vocal*.

En general, opinen que els coneixements de materials didàctics o curriculars han estat insuficients, destacant com a menys valorades les *Tic musicals i la creació rítmica*. En relació a les hores de classe dedicades a les assignatures de la diplomatura, consideren que en general son adients, especialment a *flauta dolça, percussió i dansa*; en tant que insuficients les dedicades a les *Tic musicals i la creació melòdica i vocal*. Respecte a l'aplicació a l'escola dels aprenentatges rebuts, en general fan una valoració positiva, especialment en relació als repertoris de *cant, dansa i rítmica*. Finalment, assenyalen que en els centres on han realitzat la seva estada en pràctiques s'utilitza en major grau, el *cant, les audicions, el llenguatge musical i la dansa*, mentre que l'ús de les *Tic musicals* és pràcticament inexistent.

Respecte al mestre tutor especialista de les escoles, la mostra analitzada va correspondre a 54 subjectes sobre els 80 previstos. Analitzats els resultats, podem afirmar que majoritàriament son posseïdors d'una bona formació professional didàctico-musical i d'una notable experiència com a mestres especialistes d'educació musical i també d'altres matèries. Per altre banda la seva experiència com a tutors de pràctiques es més reduïda. En referència a la formació dels estudiants les seves opinions assenyalen que aquests es mostren força competents en tots els àmbits musicals i didàctics. En quant al desplegament del currículum escolar obligatori, malgrat indicar que tracten tots els àmbits, mostren una major dedicació a *formació vocal i auditiva*. Referit als àmbits formatius del mestre especialista d'EM, coincideixen en destacar la *formació vocal, la comunicació corporal amb música i l'educació auditiva* com aspectes que malgrat estar present en els plans d'estudi, no tenen la necessària dedicació. En relació al grau d'experiència del professorat, podem assenyalar que el valor atorgat a àmbits com el *llenguatge musical, la formació instrumental, l'expressió i comunicació corporal amb música i la cultura musical*, no varia, en canvi, si ho fa el valor atorgat als àmbits de la *formació auditiva i de la formació vocal*, que augmenta quan més alta és l'experiència.

Com a síntesi de les diferents indicacions recollides tan dels estudiants com dels mestres especialistes, creiem que podem afirmar que la formació específica musical que s'ofereix al llarg dels estudis de mestre en educació musical a la Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona, resulta ser professionalitzadora, realista i aplicable a les escoles i que el temps destinat a la seva impartició és suficient. Malgrat això, tenint present les preferències mostrades, la formació vocal i auditiva i la música i el moviment, haurien d'esdevenir eixos fonamentals del treball a l'aula a més d'augmentar el temps de dedicació a l'aprenentatge de les TIC musicals, la creació i la improvisació.

Amb les conclusions extretes després d'analitzar els resultats del primer estudi, podem afirmar que s'ha aconseguit detectar certes mancances de la formació inicial que s'han intentat cobrir amb modificacions i propostes de noves assignatures en els nous plans d'estudi.

La segona recerca entenem que ens donarà noves pistes sobre les necessitats que l'alumnat no té prou cobertes a l'hora d'aconseguir la feina per la que s'ha format, i en les quals també es pot incidir en el futur plantejament del grau. Evidentment, com s'ha visualitzat al presentar les dimensions plantejades, moltes preguntes es refereixen a la seva situació laboral i a la necessitat real que han tingut d'ampliar els seus estudis inicials, tot entenent que, inductivament, les respostes obtingudes ens ajudaran també a ajustar al màxim la nostra oferta formativa en clau d'efectivitat a l'hora de trobar feina de l'especialitat que han cursat.

Es de destacar l'alt grau de participació i l'actitud força favorable de l'alumnat consultat en el primer estudi, qui valora positivament el fet d'estar present, d'una manera directa, en el procés de millora de la qualitat docent que es preveu aconseguir en els nous plans d'estudi. Aquesta constatació es fa evident també en les nombroses aportacions que, en forma de respostes obertes, l'alumnat proposa com a elements de millora.

La triangulació de resultats des de les tres mostres ajudarà, sens dubte, a obtenir una visió global dels ensenyaments de mestre en educació musical de la UB i, conseqüentment, permetrà una millora que redundarà en benefici de tots els implicats.

Una darrera via s'obre també per permetre obtenir la veu de l'alumnat des del moment d'inici dels seus estudis: l'establiment de xarxes de treball (amb suport del programa Moodle a la UB). Algunes experiències en aquest sentit vinculades a les assignatures

de pràctiques, han estat promogudes i publicades pels autors d'aquesta comunicació. Fem esment perquè entenem, aquestes accions esdevindran claus per aconseguir implicar el més activament possible, l'estudiant a la universitat.

BIBLIOGRAFIA

- ◆ DÍAZ, M. (coord.), BRESLER, L., GIRÁLDEZ, A. IBARRETXE, G., MALBRÁN, S. (2006). *Introducción a la Investigación en Educación Musical*. Madrid: Enclave creativa.
- ◆ DORIO, I.; FERNÁNDEZ BIEL, M.J.; GONZÁLEZ, R. (2007). "El balance de competencias, una alternativa a la autoevaluación del Practicum". *En Buenas Prácticas en el Practicum*, Actas dels IX Symposium Internacional sobre el practicum. Practicum y Prácticas en empresas en la formación iuniversitaria. Poio.
- ◆ FERNÁNDEZ BIEL, M.J.; MANUEL HOMAR, J. (1997). " L'aplicació dels nous plans d'estudi a l'escola de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona: un balanç (1992-1997)". En: *Temps d'Educació*, nº 18, pp. 177-186.
- ◆ GONZÁLEZ MEDIEL, O.; FERNÁNDEZ BIEL, M.J, (2009). "El Establecimiento de redes de trabajo socioeducativas como modelo de mejora del trabajo en las asignaturas de prácticas". El caso del prácticum II en la titulación de maestro en Educación Musical de la Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona. En X symposium internacional sobre el practicum y las practicas en empresas en la formación universitaria *El practicum más allá del empleo: formación versus training* (Llibre d'actes). Vigo
- ◆ GONZÁLEZ MEDIEL, O.; FERNÁNDEZ BIEL, M.J, (2009). "L'assignatura de pràctiques a l'ensenyament de mestre en educació musical, vehicle pel treball en xarxa.". 1r Congrés de Formació per al Treball en Xarxa a la Universitat. *Formació i treball en xarxa en societats complexes* (Llibre d'actes). Barcelona.
- ◆ GONZÁLEZ MEDIEL, Olga. (2008). *Cap a un currículum intercultural a Primària. La investigació-acció com a metodologia i la cançó com a desencadenant del canvi*. Barcelona: Universitat de Barcelona [Tesis doctoral]. <http://www.tdx.cat/TDX-0731108-121651>
- ◆ GONZÁLEZ, R. (1996). *La iniciación en la escuela del maestro novel*. Tesis Doctoral. Universidad de Barcelona. División V de Ciencias de la Educación. Facultad de Pedagogía. Departamento MIDE.
- ◆ GUSTEMS, Josep. (2004). *La Flauta dulce en los estudios universitarios de "Mestre en Educació Musical" en Catalunya: revisió y adecuación de contenidos*. Barcelona: Universitat de Barcelona [Tesis doctoral]. <http://www.tdx.cat/TDX-0716104-104533>

- ◆ KEMP, Anthony, et alt. (1993). *Aproximaciones a la investigación en educación musical*. Buenos Aires: Collegium Musicum.
- ◆ OCAÑA, A. (2006). *Identidad y ciclos de desarrollo profesional de los maestros y maestras de educación musical*. Universidad de Granada. Tesis doctoral inédita.
- ◆ PUJOL, Mª Antònia (1995). *L'avaluació de l'àrea de música*. Barcelona: Dinsic.
- ◆ REYES LÓPEZ, M.L. (2005). *La música en educación primaria. Una perspectiva desde el maestro especialista*. Universidad de Granada. Tesis doctoral inédita.

Qüestions i/o consideracions per al debat

L'alumnat de pràctiques com a font privilegiada d'informació (encara són alumnes però ja tenen un contacte directe amb el món real de la docència).

Els professors tutors de pràctiques de les escoles (majoritàriament també antics alumnes), com a avaluador dels ensenyaments (des de l'anàlisi i la valoració de la tasca feta pels estudiants en pràctiques).

Els alumnes egressats com a via de contacte amb la realitat i com a veu que aporta les mancances i/o dificultats a l'hora de desenvolupar-se professionalment.

Resposta de l'alumnat davant els plantejaments dels estudis descriptius. Valoració del fet que se'ls impliqui, indirectament, en l'elaboració dels nous plans d'estudi tot tenint present la seva opinió.

Establiment de noves vies de comunicació directe amb i entre l'alumnat: les xarxes de treball.